1.01 IZVIRNI ZNANSTVENI ČLANEK
DOI: https://doi.org/10.56420/Kronika.74.3.22
CC BY-SA

JELKA PŠAJD*

Romska kultura v Prekmurju ali ciganski obrazi bledijo

IZVLEČEK

Romska kultura v Prekmurju že najmanj pol stoletja ni »izolirana« in pravljično povezana z nomadstvom, ampak *modus vivendi*, del tukajšnjega prostora. Sodobna romska kultura je preplet romskega izročila in tradicije prekmurskega podeželja. Sobivanje romskega in večinskega prekmurskega prebivalstva na istem prostoru se kaže v etnološki dediščini: koledarskih, letnih šegah; šegah življenjskega kroga; ljudskem verovanju; prehrani ter sezonskem in dninarskem delu.

KLJUČNE BESEDE

Prekmurje, tradicija, romski način življenja, slovenski način življenja, ekonomska revščina

ABSTRACT

ROMANI CULTURE IN PREKMURJE OR GYPSY FACES ARE FADING

For at least half a century, Romani culture has not been 'isolated' or romantically associated with nomadism, but rather a 'modus vivendi', an integral part of this region. Drawing on individual elements from the rich ethnological heritage of the traditional Prekmurje rural environment, in which the Romani people live, they have shaped their own culture. The coexistence of the Romani and Slovenian populations in the same area is reflected in calendar and annual customs, life-cycle customs, folk beliefs, diet, as well as seasonal and day-labour work.

KEYWORDS

Prekmurje, traditional, Romani way of life, Slovenian way of life, economic poverty

* univ. dipl. soc. kulture in etnolog. in kult. antrop., muzejska svetnica, Pomurski muzej Murska Sobota, Slovenija, jelka.psajd@pomurski-muzej.si, ORCID: https://orcid.org/0009-0004-3053-4836

UVOD[1]

Vsebina prispevka o prekmurskih Ciganih/Romih je bila prvotno drugačna ter se je nanašala na preživetvene dejavnosti in veščine Romov v Prekmurju v 20. stoletju. Kljub že napisanim več kot dvajsetim stranem sem se odločila spremeniti temo. Konec šestdesetih let 20. stoletja je o tem pisala Pavla Štrukelj, etnologinja in »romologinja«[2] v prispevku *Obrt in drugi viri za preživljanje pri Ciganih v Sloveniji*.[3] Ko sem pripravljala članek in se srečevala s temeljnimi deli »romologov« Pavle Štrukelj, Vaneka Šiftarja, Jožefa Zadravca in Jožeta Horvata - Muca ter arhivskimi podatki, sem ugotovila, da je etnološko pisanje o prekmurskih Ciganih/Romih zastarelo in ponavljajoče se. Pod vtisom branja dela *Vedel sem, da sem Cigan – rodil sem se kot Rom* znanstvenice in terenske raziskovalke Alenke Janko Spreizer sem dokončno sklenila, da o »stokrat prežvečenem romološkem« nima smisla pisati. Ker se želim izogniti stereotipom o »pravi ciganski kulturi«, bom v nadaljevanju na podlagi terenskih pogovorov z Romi/Cigani (v letih 2014–2024) in drugih virov zasledovala dvoje: a) izgubljanje »prave« ciganske/romske identitete, b) prikazati, da imata romsko in slovensko prebivalstvo v Prekmurju veliko skupnih kulturnih elementov. Predstavljeno je Prekmurje, s poudarkom na podeželju in časovnem razponu zadnjih osemdeset let, z vmesnim pogledom v čas med svetovnima vojnama.

Ob besedi Rom uporabljam besedo Cigan; v prekmurščini sta izraza za žensko še *Romkinja* in *Ciganica*. Nekateri romski aktivisti in »romologi« imajo izraz *Cigan* za slabšalen[4] in kažejo nepoznavanje romske zgodovine ter zastarelo dojemanje sprememb v razvoju romske tematike. Ker gre za različne kontekste rabe,[5] predvsem posamezna mnenja ljudi, ki si rečejo Cigan, ne Rom (iz kakršnihkoli razlogov že), bom v nadaljevanju uporabljala oba izraza. V prekmurskem okolju je še danes ustaljeno narečno (pogovorno) poimenovanje Cigan, kar je bilo splošno v preteklosti, ko nihče med tukajšnjim neromskim in romskim prebivalstvom ni uporabljal izraza Rom. Pri terenskem delu med moškimi pripadniki romske prekmurske skupnosti sem poslušala izjave in poudarke posameznikov, da so Cigani, ne Romi, in da je to ime prišlo od zunaj. Zanimiva je izjava Cigana/Roma pred leti v eni izmed goričkih vasi, da on ni Rom, ampak Cigan. Motila ga je beseda *romí*, ki v prekmurskem narečju pomeni (h)rom, pohabljen. *Cigan*, *ciganski* je blagovno zanimiv. Naj spomnim na *cigansko pečenko* ali komika Andreja Bajiča Šarkezija – Bakrenega: »Cigan je ime, ki se dobro prodaja.«[6] Poimenovanje je literarno privlačno tudi za romske ustvarjalce, na primer za pesnika Jožefa Baranjo Livijena in Marcela Baranjo. Tako uporabljam oba izraza: Rom, ki je mednarodno sprejet in naj ne bi bil (!) žaljiv, ter Cigan, ko se je pripovedovalec tako označil.

IZGUBLJANJE TRADICIONALNE IDENTITETE

Romi so se v boju za kolikor toliko znosno življenje odpovedali svojim šegam in navadam, prikrivali so vse, kar bi lahko izdajalo njihove značilnosti in njihov način življenja.[7] Prizadevali so si biti čim manj opazni, saj je drugačnost prinašala zavračanje pri stalno naseljenem prebivalstvu in kazni.[8] Romi največ pozornosti posvečajo ohranjanju svojega jezika z narečnimi posebnostmi,[9] oblačilni kulturi, plesu in glasbi. V manjši meri obstajajo poskusi ohranjanja materialne dediščine, recimo projektni nastanki »muzejev« romske dediščine, na primer v Murski Soboti in Kamencih (občina Črenšovci). Odgovornost za ohranjanje lastne dediščine je tudi na romski skupnosti, kot je povedal Jožek Horvat - Muc, predsednik Zveze Romov Slovenije: »*Romi se želimo najprej vključiti v družbo in se asimilirati, ker bomo na ta način lahko enakovredni večinskemu prebivalstvu. Ko bomo enakovredno vključeni, bomo lažje poskrbeli za*

1 Verz v naslovu prispevka je iz pesmi *Bledenje* (Baranja, *Tvoj ciganski*, str. 57). V umetnikovem poetičnem izrazu *ciganski obrazi nikoli ne zbledijo* pomeni moč in vztrajnost romske kulture, jaz pa *bledenje* razumem v smislu prepletanja in stapljanja dveh kultur, o čemer govori moj prispevek.

2 Raziskave slovenskih romologov se pri opisih romske kulture opirajo na imaginarij, ki ga je skonstruirala romološka vednost, in krepijo različne nacionalne ter rasne ideologije o Romih (Janko Spreizer, *Vedel sem*, str. 267). Raziskave so zastarele, brez kritično-znanstvenega pogleda in poznavanja sodobnih raziskovalcev romske kulture in načina življenja. Zaradi naštetega pojem zapisujem v navednicah.

3 Članek je bil objavljen v reviji *Slovenski etnograf*, 1968–1969, letnik 21/22.

4 Ko se Romi med seboj pogovarjajo prekmursko, Prekmurcem rečejo *paver*/*pavri*. Popačena nemška beseda pomeni kmet, torej prekmurskega kmeta, pri katerem so Romi v preteklosti opravljali dnino in zanjo dobili plačilo v denarju in/ali hrani. Nekateri Prekmurci jo razumejo kot žaljivko.

5 Več o tem glej: Janko Spreizer, *Vedel sem*, str. 51–123.

6 Svet24, Kavč #27, Andrej Bakreni večino idej dobi v službi in s humorjem razbija stereotipe: https://svet24.si/novice/kavc-andrej-bakreni-romski-komik-standup-humor-1793086 (26. 6. 2026).

7 Šiftar, *Cigani*, str. 154.

8 Jezernik, *»Zakaj pri nas«*, str. 14.

9 Izdaje okrog osemnajst različnih prispevkov o romskem jeziku Jožeka Horvata - Muca.

našo kulturo. Zato, da jo ohranimo, nam ni potrebno več živeti v šotorih, obstajajo drugi, boljši načini.«[10]

Vzrokov za izgubljanje etnološke romske dediščine v Prekmurju za obdobje zadnjih petdesetih let je več. Posamezne člane starejše romske populacije – nosilce dediščine, ki bi za to obdobje znali kaj povedati – lastna preteklost ne zanima in v vsakdanjem življenju nima pomembne vloge: »*Ženska draga, to jes ne pomnin, kaj spitavaš. Kaj pa znan, ka je bilo pred petdesetimi leti.*«[11]

To izgubljanje je ubesedil sodobni prekmurski romski pesnik: »*Vsi so zdaj že lep čas po sili razmer bivali na neki bolj ali manj stalni lokaciji. Bili so prišleki, nekoč ponosni nomadi, zdaj kvečjemu nomadi na kratke proge, ki so ostali v nekem razkoraku, napol, če ne povsem, pozabljene preteklosti in med sramežljivo, nespremenljivo, nikoli naproti premikajočo se prihodnostjo. Vsem pripadnikom tako enega kot drugega sveta pa je bilo preživetje postavljeno pod veliki vprašaj. Kultura, ta nepogrešljivi pokazatelj samobitnosti nekega naroda, se je temelječa na kolektivnem spominu – tem nezanesljivim prenašalcu in ohranjevalcu informacij, znotraj zidov lastnega sveta izžarevala in ohranjala preko ustnega izročila, navzven pa se je tedaj bolj kot kultura, vsaj za oči večinskega prebivalstva, kazala revščina. Tujo kulturo so začeli prevzemati deloma prostovoljno, večinoma pod pritiskom. Prevzemali so merila tujega, vsiljivega sveta kot po ukazu, povrh so prevzemali še njegove prvine in pozabljali lastne, začeli so se sramovati samih sebe in svoje lastne kulture, tako je lasten svet postajal čedalje bolj tuj in neznan. Vendar svojega sveta še niso povsem pozabili, tujega pa še niso povsem sprejeli; sedeli so na dveh stolih hkrati, noben ni imel vseh štirih nog, pa tudi oba skupaj ne.*«[12]

Da je zaradi sramu bolje pozabiti kot se spominjati ali ohranjati, ponazarja dejavnost iz preteklosti. Pokopavanje in odkopavanje poginulih živali je bila praksa in način priprave ter zaužitja hrane pri Romih v Prekmurju, znana že v času med svetovnima vojnama. Odkopavanje poginulih živali je za Dravsko banovino pomenilo velik higiensko-zdravstveni problem zaradi širjenja prašičje bolezni,[13] iskanje mesa iz mrhovišč je bila praksa v petdesetih letih 20. stoletja.[14] Doma so meso zakopali, »da zemlja vzame strupe iz crkovine«. Starejši Sobočani se spominjajo Rominj, ki so iz posebnih kontejnerjev s poginulimi živali konec osemdesetih let 20. stoletja iz klavnice v Murski Soboti odnašale smrdeče dele za domače potrebe oziroma pripravo mesa in jih v culah prenašale domov. Iz literature poznamo različne opise predelave slabše kakovosti mesa v užitnega: pokopavanje mesa za več ali manj dni; polaganje v koprive in večkratno pranje z vrelo vodo zaradi razkuževanja, mazanje z blatom in peka mesa.[15] Takšen način priprave hrane pri večini prebivalstva danes vzbuja stud okusa (slabi higienski pogoji, slab videz mesa ipd.) in je neprimeren za današnji način življenja, romskemu prebivalstvu pa pomeni stigmatizacijo v zvezi z revščino iz preteklosti.[16] V živilski tehnologiji predelavi (slabe kakovosti) mesa v užitnega rečemo fermentacija ali zorenje, pri katerem naravni kemični proces prepreči kvarjenje, zmehča tkivo in meso naredi užitno. Danes priprava in uživanje drobovine pomeni kulinarično zgodbo.[17] Opisani primer pokaže, da tovrstna dejavnost ni nujno vredna pozabe.[18]

K izginjanju »etnološkega kiča«[19] pripomorejo mladi Romi, ki menijo, da »se obnašajo isto kot vsi drugi ljudje po svetu in se Romi in Neromi skoraj v ničemer ne razlikujejo«.[20] Del odgovornosti za izgubljanje romske dediščine je na strani raziskovalcev večinskega prebivalstva, saj se z njo ukvarja manj, kot bi bilo potrebno ali stihijsko. Vzrokov je več: komunikacija, vzpostavljanje stikov, strah, stereotipne predstave ipd.[21] Vprašanje politične odgovornosti, to je lokalne skupnosti in države, je tu na mestu.

Pri statističnem popisu leta 2002 se posamezniki za romsko etničnost niso opredelili iz več vzrokov: statistično se niso želeli enačiti z romstvom; zaradi asimilacije v neromskem okolju postajajo »civili«; zaradi težav pri zaposlovanju ali šolanju se izogibajo konotaciji z romstvom; negativen in odbijajoč odnos večinskega prebivalstva do Romov;

10 Štepec Dobernik in Terčelj Otorepec, *Imam dediščino*, str. 216–217.
11 Neimenovana, avdioposnetek št. D419.
12 Baranja Livijen, *Zadimljeni spomini*, str. 44–46.
13 SI PiŠK/0001, Sresko načelstvo Murska Sobota, TE15, ovoj 15/2.
14 SI PAM/0438, OLO MS, TE 873, št. 01/4322/56.
15 Zadravec, *Zdravstvena kultura*, str. 60–61.
16 Ko sem pomagala pri urejanju besedila in prispevala vsebino o preteklem romskem načinu življenja, so me prosili, naj tega ne objavim. Avtorica je menila, da s tovrstnim opisom »ne bo smela več stopiti v svojo vas, ko bodo to prebrali Romi«.
17 Na primer kuharski mojster Max Stiegl, svetovno znan po ustvarjanju vrhunskih jedi iz drobovine in avstrijski *chef* leta 2021.
18 To je udejanjil kuharski mojster Boštjan Lačen v projektu *Khetan tu te me/stičišče kultur*. Bistvo je bilo nadgraditi tradicionalno romsko kulinariko s sodobnimi trendi, z novimi okusi. Ohranjali so navezanost na pretekli romski način življenja z uporabo sestavin ter jih preoblikovali sodobno in inovativno.
19 Mlekuž, *Bratstvo*, str. 72. O etnološkem kiču je leta 1971 razmišljal že etnolog Boris Kuhar v prispevku *Odmirajoči stari svet*.
20 Janko Spreizer, *Vedel sem*, str. 329.
21 Štepec Dobernik in Terčelj Otorepec, *Imam dediščino*, str. 213.

popis je omogočal narodnostno neopredelitev; številni Romi so se v preteklosti zaradi nizke stopnje enakopravnosti opredeljevali za slovenstvo.[22]

OHRANJANJE STEREOTIPOV O IZGINULEM ROMSKEM NAČINU ŽIVLJENJA

Jože Horvat – Muc v svojih delih o romski skupnosti črpa iz starih »romoloških« študij. Tako tudi romska skupnost ustvarja in ohranja dediščino, ki je privlačna in romantizirana, ni pa resnična. Zelo malo se omenja (mlajše) Rome, ki s pisanjem poezije in leposlovja ustvarjajo sodobno romsko kulturo. V prekmurskem prostoru manjkajo etnološke/antropološke raziskave o današnjem načinu življenja romske skupnosti, ki bi lahko pokazale, koliko starega, »romološkega«, se je ohranilo. Večinsko prebivalstvo, romska skupnost in društva Rome/Cigane še vedno povezujejo z ozkostjo in kulturno statičnostjo.[23]Ustanavljajo se »romski muzeji« oziroma zbirke za ogled javnosti z »etnološkim kičem« o stereotipni predstavi sebe drugim. Lokalna neromska in romska skupnost, tudi institucije, nista zreli za odmik od »tradicionalnega«, ki je dovolj všečno in drugačno ter ustreza kulturno-ekonomski koristi, da je vredno vztrajati in ponavljati. Za nove, »sveže romske zgodbe«, za dialog še ni prostora: »*Mladi pesniki, pisatelji, ustvarjalci smo premalo slišani. Premalo je podpore, tudi finančne, premalo je prostora, kjer bi lahko izrazili svoje edinstvene glasove. Smo nova generacija, ki prinaša sveže sloge, drugačne teme, nove zgodbe. Vse to pa pogosto ostaja spregledano. Poezija bi lahko našla več mostov do drugih umetniških zvrsti, plesa, glasbe, slikarstva. Vse to lahko diha skupaj z besedo, če ji le damo priložnost. V romski skupnosti poezija še ni v celoti našla svojega mesta. Tu prevladujeta ples in petje, ki sta že dolgo globoko vtkana v kulturno tkivo. Poezija se morda zdi oddaljena, njeno bistvo še ni v polnosti razumljeno. A prav zato ustvarjam. Da odprem prostor za ta dialog. Da navdihnem še druge, da z besedami poiščejo sebe, da najdejo lepoto v jeziku in moč v zgodbah. Verjamem, da lahko poezija prebudi bralno pismenost, zanimanje za pisano besedo in postane most med mojimi zgodbami in zgodbami drugih. Da tudi romske pripovedi zadonijo v poetični obliki, ki prepleta tradicijo in sodobnost. Kajti le skozi deljenje zgodb, tudi poetičnih, se lahko zares slišimo.*«[24]

Trenutna »romskost« prinaša več izzivov kot statičnosti: »*Romska kultura je zame prostor krhkosti, nekakšen nedorečen svet, kjer pogosto ne vemo, kaj pravzaprav iščemo ali kje se najdemo. Dajemo največ, kar zmoremo, a se zdi, da je to včasih premalo, da bi zadovoljilo globoke praznine. Občutek odtujenosti me je potihoma spremljal v tistem romskem naselju. V svoji pesniški zbirki pravim, da romski obrazi bledijo, a nikoli ne zbledijo povsem – to drži, saj izraža moč in vztrajnost kulture, ki se kljub vsemu ne da izbrisati. Brisanje identitete je absurdno, kultura, ki nima jasnih mej, pa je izziv za razumevanje in sprejemanje. Proces iskanja svojega mesta v romskosti zame ni končan. Morda sem še vedno na poti, morda iščem odgovor na vprašanje, ki nima enostavnega odgovora. Morda sem imel slabe izkušnje, ki so zaznamovale moj pogled, a kljub temu dajem tej dediščini novo priložnost, s spoštovanjem, a tudi kritičnim pogledom. Romska podoba še vedno išče svoj prostor v sodobnem svetu in jaz ostajam del tega potovanja.*«[25]

CIGANSKI ALI *PAVERSKI* NAČIN ŽIVLJENJA V PREKMURJU?

Sodobne raziskave nas spodbujajo, naj romskih skupin ne proučujemo ločeno in brez upoštevanja podobnih skupin v času in prostoru, naj upoštevamo razumevanje in soodnosnost v obeh omenjenih komponentah.[26] Nauk ob tem bi lahko bil negativen odnos politično večvrednega, superiornega madžarskega naroda do slovenskega prebivalstva v prekmurskih nižinskih vaseh v času pred prvo svetovno vojno. V zapisu (glej spodaj) beremo o manjših krajah in prosjačenju – lastnostih, ki jih pripisujemo Romom. Od konca 19. stoletja do prve svetovne vojne so jih Madžari pripisovali Slovencem (!): »*Slovencem* [Prekmurci v vaseh občin Beltinci, Odranci in Črenšovci, op. a.] *tudi manjše kraje niso tuje /.../, niso pa redno kradljivci. Ni jim nerodno prositi, prosjačiti. Če gredo v dnino ali pa opravljajo prevoz za gospoda ali tujca, jim je laže pri duši, če poleg plačila izvabijo še drobiž za tobak, cigare ali vžigalice*.«[27]

Slovenski »romologi« po mnenju Alenke Janko Spreizer prispevajo k ohranjanju namišljenega, neresničnega kot »drugi na domačih tleh«.[28]

V nadaljevanju so izpostavljeni nekateri elementi duhovne, materialne in socialne kulture Romov že iz časa med svetovnima vojnama in po letu 1945, ki so (bili) skupni ali enaki načinu življenja neromskega podeželskega človeka. Vsi so živeli na panonskem podeželju, z ekonomsko-

22 Josipovič, *Romi in Prekmurje*, str. 231.
23 Glogovič, *Slovenci o Romih*, str. 69.
24 Svet24, Intervju: Marcel Baranja v pesmih ni hotel biti pogumen, ampak iskren, https://svet24.si/lokalno/pomurje/novice/intervju-marcel-baranja-v-pesmih-ni-hotel-biti-pogumen-ampak-iskren-1832589 (25. 6. 2026).
25 Prav tam.
26 Glogovič, *Slovenci o Romih*, str. 20.
27 Gönczi, *Slovenci v županiji Zala*, str. 46.
28 Glogovič, *Slovenci o Romih*, str. 20.

-socialnimi primanjkljaji, skrbmi ter prizadevanji za vsakodnevno preživetje. Primeri, predstavljeni v nadaljevanju, so rezultat mojega več kot dvajsetletnega terenskega dela v Prekmurju.[29] Za razumevanje tematike je treba prikazati še: a) socialne razmere Romov, ki so vplivale na položaj v večinski skupnosti, in b) povojne gospodarske razmere v Prekmurju.

Eden starejših zapisov v krstni knjigi, ki potrjuje romsko naselitev v Prekmurju, naj bi bil iz leta 1690. Najzgodnejša naselja naj bi nastajala ob današnjih mejah z Avstrijo in Madžarsko. Naseljeni Romi naj bi bili zaposleni na posestvih, kjer so si urejali bivališča in delali pri zemljiškem gospodu.[30] Velika težava za državo, o kateri pišejo uradni dokumenti za Prekmurje v času od konca dvajsetih let 20. stoletja do druge svetovne vojne, je bilo vprašanje ustalitve in nestalne naselitve Romov. V tridesetih letih 20. stoletja so bili z »nomadizacijo« v tesni povezavi potepuštvo, brezdelnost, klatenje, goljufanje in beračenje. Za murskosoboški okraj je bilo v istem obdobju zapisano, da so tamkajšnji Romi skoraj vsi stalno naseljeni z manjšim kosom zemlje (najverjetneje ohišnice) in *stalno kočo* (skromni bivalni objekti, pleteni iz šibja in ometani z blatom, ali lesene hiše, ometane z blatom), nekateri celo *zidano hišo*.[31] Po drugi svetovni vojni se romsko vprašanje nanaša na stalno naselitev in teme, kot so umrljivost, bolezni, rojstva, kazniva dejanja ter sezonska in priložnostna dela. V prvi polovici 20. stoletja so v obrtne knjige zapisane dejavnosti, značilne za Rome: goslarstvo[32] ali *godbarstvo*; brusarstvo, dežnikarstvo, *marelarstvo* oziroma popravljanje dežnikov, sejemske ter trgovinske dejavnosti in *dninarstvo*. Vpis v obrtne knjige je najverjetneje pogojevalo stalno bivališče, česar za priložnostne (na primer kovaštvo, izdelovanje lesene posode, pletarstvo in izdelovanje brezovih metel,[33] ometavanje lesenih hiš in mazanje peči z ilovico)[34] dejavnosti ni veljalo in jih država ni mogla neposredno nadzirati. Te dejavnosti so posameznikom dopuščale neomejeno gibanje iz kraja v kraj in pojavljanje na javnih dogodkih, zato so v petdesetih letih 20. stoletja nosilce imenovali »potujoči obrtniki«.[35] Občine v Dravski banovini so v tridesetih letih 20. stoletja v strahu pred prihodom ali naseljevanjem novih Ciganov sprejemale ukrepe za omejitev opravljanja potujočih obrti, na primer brušenja nožev ipd.[36] V dokumentih iz dvajsetih let 20. stoletja pod navedbo poklica nemalokrat najdemo zapisano »cigan, po poklicu cigan«,[37] kjer se izraz uporablja kot opis načina preživljanja.[38] Romi so denar priložnostno zaslužili s prerokovanjem,[39] zdravljenjem urokov, beračenjem in priložnostnimi tatvinami[40] za pri-

29 Več o tem na: https://plus.cobiss.net/cobiss/si/sl/search/cobib?q=jelka+p%C5%A1ajd.

30 Zadravec, *Zdravstvena kultura*, str. 23–24.

31 SI PiŠK/0001, Sresko načelstvo Murska Sobota, TE15, ovoj 15/2.

32 *Goslarska*, *godbarska* dejavnost je ena najstarejših romskih obrti, uradno zabeleženih v imeniku obrtnikov v Murski Soboti. Med letoma 1924 in 1930 je v enajstih vaseh z romskim prebivalstvom zabeleženih dvanajst godbenikov (PMMS, *Letno poročilo, 1924*; *Letno poročilo, 1927*; *Letno poročilo, 1930*; SI PAM: *Glavna knjiga*, 1923–1932). Glasbo so v veliki meri uporabljali kot sredstvo za služenje vsakdanjega kruha (Horvat - Muc, *Romski muzikanti*, str. 18). Več kot z drugimi dejavnostmi, *nekaj deseteric,* so se Romi v tridesetih letih 20. stoletja v murskosoboškem okraju ukvarjali *z godbo* (SI PiŠK/0001, Sresko načelstvo Murska Sobota, TE15, ovoj 15/2). Konec tridesetih let 20. stoletja je bila v Šalovcih znana *Ratkova banda*, ki je igrala vsaj do šestdesetih let 20. stoletja. Leta 1932 je dejavnost prijavljena kot *godbarstvo*. V istem obdobju je igrala *ciganska godba* iz Malih Šalovcev, ki je igrala tudi v občinski gostilni (Krenn, *Schönauer*, str. 272). Po igranju romske koncertne glasbe so bili znani posamezniki iz vasi Zenkovci in Pušča (Horvat - Muc, *Romski muzikanti*, str. 14).

33 V sedemdesetih letih 20. stoletja so brezove metle izdelovali v Dobrovniku. V Borejcih in Vanči vasi so po drugi svetovni vojni pletli košare, posamezniki so jih od konca sedemdesetih let 20. stoletja pletli tudi za potrebe murskosoboškega živilskopredelovalnega podjetja Agromerkur (Štrukelj, *Romi*, str. 131, 135). Bili so spretni v pletenju svojih bivalnih koč iz šibja (Šiftar, Cigani, str. 19).

34 *Izdelovanje ilovnatih hišic ter mazanje lesenih hiš, gospodarskih poslopij in podstrešij z ilovnatim namazom* je dejavnost, zabeležena v tridesetih letih 20. stoletja v murskosoboškem okraju (SI PiŠK/0001, Sresko načelstvo Murska Sobota, TE15, ovoj 15/2). To je bilo večinoma delo žensk, ki so za plačilo z blatom mazale stene in tla lesenih hiš. Znale so ometati tudi notranjost krušnih peči. Prekmurci so vsako leto z ilovico premazali kuhinjo, in sicer peč, ognjišče in notranje stene; prav tako so mazali tla in jih popravljali (Horvat - Muc, *Pušča*, str. 254; Pšajd, *Lačni nismo bili*, str. 86). V istem obdobju je bil Rom ovaden na žandarstvo, ker je pri posestniku v Fokovcih z blatom mazal na novo postavljeno hišo. Vaščani so se zgražali, ker je delal v nedeljo (SI PiŠK/0001, Sresko načelstvo Murska Sobota, TE15, ovoj 15/4).

35 SI PAM/0438, OLO MS, TE 873, št. 01/4322/56.

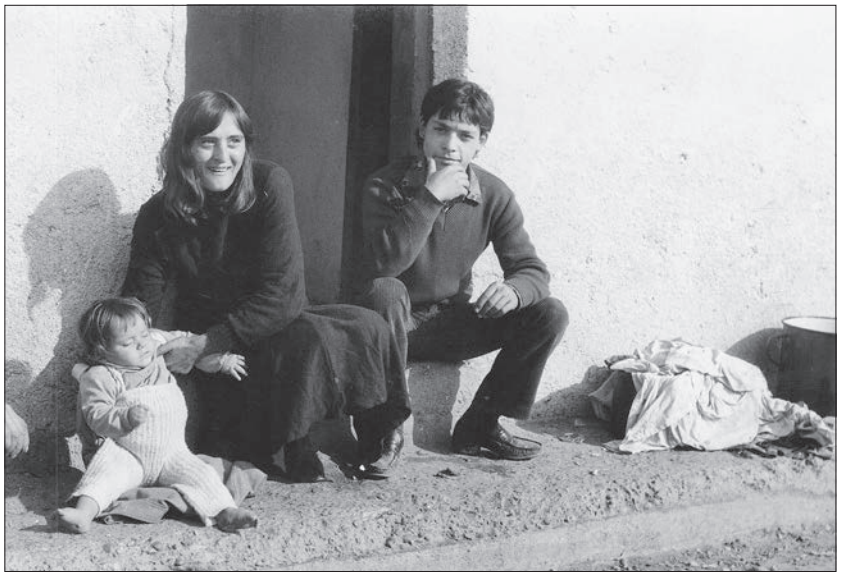
36 Klopčič, *Zgodovinski viri*, str. 44.

37 SI PiŠK/0001, Sresko načelstvo Murska Sobota, TE15, ovoj 15/3.

38 Klopčič, *Zgodovinski viri*, str. 41.

39 Prerokovanje Romov je v tridesetih letih 20. stoletja zabeleženo kot goljufiva dejavnost (SI PiŠK/0001, Sresko načelstvo Murska Sobota, TE15, ovoj 15/2). S to dejavnostjo so se ukvarjale ženske in napovedovale prihodnost iz kart, usedline kave, z dlani ter s pomočjo jajc in zrn fižola (Horvat - Muc, *Pušča,* str. 245; Zadravec, *Zdravstvena kultura*, str. 165). S prerokovanjem so se v tridesetih letih 20. stoletja ukvarjale Rominje, naseljene v Vanči vasi in Borejcih. V sedemdesetih letih 20. stoletja je ta veščina izginjala, saj je bilo samo še nekaj Rominj, ki so znale posamezniku spretno napovedati želene dogodke (Zadravec, *Moja vas,* str. 86; Zadravec, *Zdravstvena kultura*, str. 61; Štrukelj, *Romi*, str. 145).

40 V Segovce na Apaško polje so v prvem desetletju 20. stoletja prihajali Romi in okradli celo vas, včasih pa kakšno

Družinski motiv romske družine, osemdeseta leta 20. stoletja (foto: Lado Klar; hrani: Pomurski muzej Murska Sobota).

dobitev hrane ali drugih življenjskih potrebščin (obleke).

Najpomembnejša gospodarska panoga v Prekmurju je bila do leta 1945 kmetijstvo. Lastniki so bili veleposestniki, posamezniki so imeli v lasti povprečno 1–2 ha zemlje. Zaradi majhnih kmetij in goste naselitve kmečko gospodarstvo posameznikom ni omogočalo samooskrbe in eksistenčnega minimuma. Živinoreja je bila dopolnilna dejavnost in vir kmečkega dohodka. Ogrski veleposestniki so ohranjali polfevdalni red na verski podlagi; njegove elemente najdemo v cehih, ki so prepovedovali konkurenco, kar je vplivalo na počasnejši razvoj industrije. Za podeželskega človeka so bili trgi odmaknjeni, zato se je preživljal s samooskrbovanjem in delom na ogrskih posestih. Temeljno vprašanje je bila razdrobljenost kmetijskih zemljišč. Ker dedič ni imel sredstev, da bi izplačal preostale dediče, se je odločil za sezonsko delo. Kot sezonec je živel bolje od malega kmeta, ker si je pripeljal živež za zimo, ni pa zaslužil toliko, da bi izplačal preostale dediče ali si ustvaril novo kmečko gospodarstvo. Največja razdrobljenost zemljišč je bila na najmanj rodovitnih delih Goričkega, kjer je prihajalo do množičnih migracij. Industrija se ni razvila, delavstva in meščanstva skoraj ni bilo. Agrarna reforma, ki se je začela leta 1919, je sicer razbila najmočnejše ostanke starega družbenega reda, vendar agrarnim upravičencem ni dala možnosti za razvoj v samostojne kmetijske proizvajalce; enake posledice je imela agrarna reforma leta 1945. Nova povojna država je svoje ukrepe usmerila v razvoj industrije, ne kmetijstva. Vse do leta 1945 so bili sezonci[41] množičen sloj prekmurskega prebivalstva, ki skorajda ni užival nobenih pravic iz delovnega razmerja in socialne varnosti. To je bil sloj, ki se je na eni strani spreminjal v čisti proletariat, v delavce, na drugi strani pa je prehajal v vrste malih kmetov.[42] Rokodelstvo (hišne domače dejavnosti) in obrt sta bili pomembni dopolnilni dejavnosti posameznih družin in kmečkih gospodarstev.[43]

Eden starejših etnoloških zapisov »ciganjov« in »ciganic« je iz leta 1845. Najdemo ga v delu Jožefa Košiča *Zobrisani Sloven in Slovenka med Mürov in Rabov*, in sicer s pomenljivim naslovom *Compernija čalerija – sama ciganija*.[44] Sobivanje romskega in večinskega prekmurskega prebivalstva na istem prostoru se kaže v: koledarskih, letnih šegah (obhodi/koledovanje, *borovo gostüvanje*, velikonočni prazniki, romanje, vsi sveti), šegah življenjskega kroga (smrtne šege in pogrebne prakse), ljudskem verovanju (uroki, verovanje v coprnice), prehrani ter sezonskem in dninarskem delu.

stvar tudi vrnili ali pred vrati pustili celo kaj boljšega (Stangl, *»Moja babica*, str. 58–59). Romi so radi priložnostno ukradli poljščino z njive, kakšno stvar z dvorišča, pa tudi kokoši: »*Za hrano poleti krompir, živež na njivah; to pa smo kradli, za hrano. Nismo pa ropali človeka. Kako kokoš, ne rečem, smo vzeli, pa smo šli. Drugi dan smo bili že nekje drugje, da ni prišla policija*« (Neimenovani, avdioposnetek št. D419). Na začetku tridesetih let 20. stoletja so številne kokošje tatvine pripisovali Romom (SI PiŠK/0001, Sresko načelstvo Murska Sobota, TE15, ovoj 15/2). Jedli so, kar so naskrivaj pobrali bližnjim kmetom z njiv (Neimenovana, avdioposnetek št. D419). Kradli so prašiče na farmi Nemščak v Ižakovcih, drva, kokoši, kolesa, pijačo in denar (Zadravec, *Zdravstvena kultura*, str. 68).

41 Kot poljedelski delavci so odhajali na veleposestva na Madžarsko, v Jugoslavijo, Francijo, Avstrijo in Nemčijo, kot tovarniški delavci pa največ v Ameriko.

42 Korpič-Horvat, *Zaposlovanje*, str. 7–8, 14, 19, 46–47, 63.

43 Brumen, *Vsakdanja kultura*, str. 46–48.

44 Košič, *Življenje Slovencev*, str. 113.

Fkumes postavljena hiša na Pušči, leta 1947. Takšen način gradnje, vertikalno postavljena lesena bruna, je poznalo tudi večinsko prebivalstvo Prekmurja (foto: Matija Maučec; hrani: Pomurski muzej Murska Sobota).

Koledarske, letne šege

Božično-novoletni obhodi Romov so trdno zapisani v kolektivnem spominu Prekmurcev. Skupine in posameznice so koledovali od božiča do svečnice, moškim pa na godovne dneve. Igrali so na različne inštrumente (vendar ne romsko, ampak privzeto glasbo),[45] voščili ali peli. Za dar so dobivali denar, kose obleke, pijačo, klobase in kose pogače. Konec petdesetih let 20. stoletja je vsaj deset let delovala skupina kolednikov s Pušče. Člani so že kot otroci hodili pet v bližnji vasi Černelavci in Polana. V skupini so bili trije moški z inštrumenti (mandolina, kitara in bas), ki so *odili špilat* po vaseh Prekmurja in *Štajera* [Slovenskih goric] od božiča do pusta (božič, štefanovo, staro leto, trije kralji, svečnica, pust). Koledovanje so imeli za tradicijo svojih očetov. Čeprav so pri tem zaslužili, obhodov niso razumeli kot *petlarjenje* [beračenje], to so počeli sebi v veselje. Na poti so srečevali druge romske skupine, največ *beltinške dečke*. Kot Romi niso imeli težav pri ljudeh, nekateri so jih z veseljem pričakovali. Z inštrumenti so zaigrali pesem in voščili: »*Friški bojte, veseli bojte, vsega dosta mejte, veselja, zdravja pa največ. To vam želimo cigani, ki srečo nosimo za te vesele svetke. Srečni pa živi ostante.*«[46]

Rominja s Pušče je kot deklica po drugi svetovni vojni hodila na svečnico (2. 2.) pet v sosednje vasi: »... *Mi smo prišli k vam popejvat od Marije svečnice* ...« Romi so *svečenske kolednice* peli tudi v Rožičkem Vrhu, kjer so jim postregli z večerjo. Tovrstno koledovanje je trajalo skoraj en mesec prezgodaj, z namenom, da so čim več zaslužili. Po župniji Črenšovci je v posamezne vasi že od začetka januarja hodila *sirouta Lujza*. Darovali so ji denar, da je imela za preživetje. Vrsto let je hodila pet tudi na krajevni urad. Znana je bila po tem, da se je postavila pod Titovo sliko in zapela Marijino pesem.[47] V Murski Soboti so Romi z violino, basom in kitaro redno prihajali igrat moškim ob godovih Nikolaja, Štefana, Ivana in Janeza. Sogovornica se je spominjala: »*Moj oča je biu Nikolaj. Takrat so prišli špilat in so dobili pijačo. Za števanovo, so točno znali, pr šteri iži je Števan, ta so prišli, pa gda je djanušovo, pa takšna imena, štera so znana.*«[48]

V času božično-novoletnih praznikov so Romi iz Vadarcev hodili po blagoslovljeno vodo in jo shranili doma.

Pustno *borovo gostüvanje*, značilno za goričkí del Prekmurja, dobro ponazarja, da »romstvo« vključuje dejavnik prakticiranja šeg večinskega prebivalstva.[49] V njem nastopa lik *ciganice*, ki vabi na prireditev. Z drugimi liki hodi po vasi in s košaro v rokah nabira darove. Napačno je prejudicirati stereotipni značaj kraje ali beračenja. Njen lik nima vloge kradljivke, tatice, pač pa ima to vlogo lik *touvaja* [tatu]; to je navadno moški iz vasi, ki organizira prireditev. Smiselno je vprašanje,

45 Povzeto po Ladislavu Vörösu, Horvat - Muc, *Romski muzikanti*, str. 18.

46 Valenčič, Pušča. Po spominu naj bi besedilo okrog leta 1948 zapisal Rom Valenčič s Pušče.

47 O *Lujzi* je ohranjen enak spomin: »*Še po drugi svetovni vojni je v župniji Črenšovci po vaseh od hiše do hiše prepevala Lujza, ženska, ki so jo imeli za posebno in je skrbela za okolico cerkve in šole. Že en mesec prej je začela hoditi po hišah, se postavila na sredino prostora, obrnjena proti Marijini sliki, ki je visela v prostoru, in zapela: 'O Marija naša mati.' Ko je pela v občinski ali šolski pisarni, kjer ni bilo Marijine slike, se je obrnila k sliki državnika in zapela Marijino pesem. S petjem si je prislužila hrano*« (Dimec Žerdin, *Stara*, str. 66–67).

48 Vrečič, Murska Sobota.

49 O tem več glej v: Pšajd, *Misliti borovo*, str. 39–42.

zakaj se pri vabljenju pojavi ženski in ne moški lik. Glavni razlog za to je, da so imele v romski skupnosti starejše ženske, imenovane *phuri daj*, pomembno vlogo, drugi pa, da Rominje »*s svojimi pisanimi in barvitimi oblačili ob glasbi prinašajo veselje in zabavo – zaradi zgodovinskega zaničevanja Romi brez veselja in radoživosti ne bi preživeli*«.[50] Prav to – vesel in zabaven pustni dogodek – je *borovo gostüvanje*. Lik *ciganice* na dan prireditve nastopa v različnih vlogah z namenom *služenja* denarja: s »preživnino« moških obiskovalcev, ki ne priznajo nezakonskega otroka (med *ciganico* in moškim obiskovalcem poteka humoren dialog in pogajanje za višino plačila), in z vedeževanjem. Lik je inkluziven – še več, kot manjšina Romi niso izključeni, saj se maska pojavlja od prve omembe *borovega gostüvanja* leta 1921 in se je ohranila do danes. Na podlagi več ustnih informacij[51] in pregleda starih fotografij sem ugotovila, da so v vaseh, kjer je bila romska skupnost številčnejša, bolje situirana in integrirana z večinskim podeželskim prebivalstvom, pri *borovem gostüvanju* sodelovali tudi posamezni (moški) Romi, npr. leta 1972 v Zenkovcih kot *rouraš* [dimnikar] in *policaji*. Romi danes predstavljajo tretjino celotnega prebivalstva vasi. Romska skupnost v dveh zaselkih je socializirana, njena življenjska raven je v primerjavi z drugimi romskimi skupnostmi v občini višja in kakovostnejša; večina je zaposlena v Avstriji.[52] V drugih vaseh iste občine, kjer živijo Romi, se posamezniki ne spominjajo, da bi v *borovem gostüvanju* nastopali člani romske skupnosti, vsaj v zadnjih tridesetih letih ne. Hkrati je treba poudariti, da zadnjih trideset let poteka manj *borovih gostüvanj* kot v preteklosti, tudi v goričkih vaseh z romskim prebivalstvom. V preteklosti so bili Romi in njihove glasbene zasedbe, *bande,* pomembni kot godci. Tako je *ciganska muzika* igrala na *borovem gostüvanju* v Šalovcih leta 1964 in domnevno že leta 1931 v Šalamencih. Pojavljanje *ciganice* za nekatere raziskovalce z etičnega vidika pomeni težavo, ker so Romi zaradi etničnosti in manjšinske vloge postavljeni v podrejen položaj. Prekmurska Rominja vlogo *ciganice* v *borovem gostüvanju* začenja z mislijo, da Prekmurja ni brez Romov – tako kot *borovega gostüvanja* ni brez *ciganice*. Ker je *borovo gostüvanje* nastalo v času, ko je bila beseda *ciganica* splošno uveljavljena in rabljena, *ciganice* ne moremo spreminjati v Rominjo. *Borovo gostüvanje* bi s tem izgubilo identiteto, pomen in vsebino.[53] Vključenost *ciganskega* lika z jasno določeno vlogo tako pomembno prispeva k vsebini in pomenu šege.

Romi s Pušče so za veliko noč iz navade nosili blagoslavljat jedi v cerkev v Mursko Soboto; kadar jih niso imeli, niso nesli. Tamkajšnji otroci so ob velikonočnem prazniku morali imeti novo obleko. Šivilja blaga ni smela pokazati drugim strankam. To je moralo ostati presenečenje, da so se dekleta pobahala z novo obleko. Vsako leto so si dale zašiti novo obleko, ker *velika noč pomeni nekaj novega, novo življenje*. Jajčne lupine so za srečo potrosili okrog hiše.[54]

S Pušče so posameznice romale k Mariji Bistrici, *Majki božji*. V Murski Soboti so sedle na vlak in se peljale do Varaždina. Na prvi postaji so romarji malicali iz cekarjev. Potem so prestopili in se peljali do Zlatarja, kjer so jih čakali domačini s traktorji in starimi kombiji. Strpali so se na prikolico in se peljali do Marije Bistrice. Z ostalimi romarji so spali v kleti hiše domačina; prt, ki so ga prinesli s seboj, so položili na pripravljeno slamo.[55]

V drugi polovici 20. stoletja so v posameznih vaseh (Kuštanovci, Sotina, Serdica, Pušča) na dan vseh svetih puščali hrano za pokojne duše. Najrajši so jo postavljali na zunanjo stran okna. Na Pušči so pekli *posolanko* [kvašena pogača z nadevom iz repe, skute ali zelja]. Kjer ni bilo sestavin za pogače, so na okno postavili vodo.[56]

Šege življenjskega kroga in smrtne šege

Najdlje so se na prekmurskem podeželju ohranile smrtne šege, kar se odraža tudi v praksah Romov. Prikazane so romske vasi oziroma zaselki v Sotini, Serdici, Kuštanovcih, Doliču, Šalovcih, Kuzmi in na Pušči.

Pomembno vlogo je imela napoved smrti. Smrt so napovedovali ptiči (golobi), nenavadne sanje in prikazovanje umirajočih.[57] Umirajočemu so v roke dali krstno ali blagoslovljeno svečo, da bi lažje umrl in da ne bi šel v temi na drugi svet.[58]

Starejše posameznice so si za pokop vnaprej pripravile (belo) obleko, pokojnega so umili, *da ne bo odšel s sveta umazan,* in ga položili na pripravljen lesen oder ali pustili pripravljenega ležati v postelji, dokler niso prinesli krste.[59] Pred smrtjo so poklicali župnika, da je umirajočega spovedal. Spomin na dogodek je iz leta 1929: *»V začetku februarja je prihitel Cigan s Pušče: 'Gospod kaplan, hitro na spoved. Mama umira.' Bolnica je bila brez*

50 Sandrelli Horvat, Pušča/Murska Sobota.
51 Sever, Šalamenci; Pozvek, Zenkovci; Horvat, Dolina.
52 Neimenovani, osebni pogovor.
53 Sandrelli Horvat, Pušča/Murska Sobota.
54 Neimenovana, avdioposnetek št. D417.
55 Neimenovana, avdioposnetek št. D417.
56 Pšajd, *Čez ta prag*, str. 187–189.
57 Pšajd, *Čez ta prag*, str. 25, 30.
58 Pšajd, *Čez ta prag*, str. 39, 40.
59 Pšajd, *Čez ta prag*, str. 53, 56, 58, 72, 73.

zavesti. Vzel sem malo slame in bolnico požgečkal po nosu. Kmalu je kihnila in odprla oči: 'Valen bojdi Jezuš Kristuš.' Vprašal sem jo, če me pozna. 'Ja gospod kaplan.' Ko sem odhajal, sem slišal govoriti sina bolnice, ki je gledal skozi vrata, kako sem ciganico z žgečkanjem spravil k zavesti: 'Mati je že düšo püščala skoz nad nos, pa je kaplan düšo z ednov slamoj nazaj v njo porino, pa jo je spovedo.'«[60]

Ko je pokojni ležal doma, so podenj položili pesek ali mrzlo vodo, da bi zaustavili razpadanje trupla. Ob križanju trupla so pred njim poklekнili, zmolili in izrekli sožalje svojcem. Ponoči ali podnevi so ob truplu bedeli, pri čemer je šlo za druženje ob različnih skupinskih igrah. Starejša Rominja v Sotini, ki je bila članica Marijine družbe, je molila rožni venec (k ostalemu prebivalstvu ni hodila molit). Ostajali so do jutra in pazili na goreče sveče. Pokojnemu so v krsto pridali svete podobice, ki jih je imel položene na prsi, rožni venec, zlatnino ali denar. Če je rad pil, so mu dali še vino, cigarete in vžigalnik. Še vedno pridajo stvari, ki jih je pokojnik imel rad ali bil z njimi posebej povezan. Ko so pokojnega polagali v krsto, so morali domači sesti na posteljo, na kateri je ležal, ali ga prijeti, da jih ne bi bilo strah pokojnega. Da se ne bi mrtvi pojavljal ali zagledal v njem, so pokrili ogledalo, ki bi lahko postalo motno od pokojnikove duše. Ob smrti so ustavili uro, ker bi mu sicer še vedno bilo srce. Da se ne bi zbudil, so mu z roke sneli uro. Nosečnici je bilo dovoljeno iti k pokojnemu; njegova duša je ob dotiku z nosečnico potovala v nerojenega otroka, kar je pomenilo nadaljevanje oziroma novo življenje.[61]

Pred odhodom od doma so poročenemu mrliču sklenili roke v krsti, neporočeni jih je imel ob telesu. Za slovo so ga na pragu trikrat položili z namenom, da se ne bi vračal. Prostor so pometli in smeti odnesli na pokopališče.[62]

Na pokopališče je v sprevodu pokojnega z mrliškim vozom peljal kmet, pri katerem so svojci delali. Otroško truplo je na pokopališče nesla njegova botra. Nekrščene otroke so pokopali v družinske grobove, brez cerkvenega obreda.[63]

Po pogrebu so za pokojnim žalovali dve do tri leta; niso poslušali radia, starejše ženske so hodile oblečene v črnino. Dolgo žalovanje za otrokom ni bilo dobro, ker pokojna dušica ni imela miru. Še danes se Romi zelo bojijo mrtvih. Ko gredo nekateri mimo pokopališča, se prekrižajo z namenom, da ne bi pokojni njim in družini kaj slabega storil. Pokojnikovim svojcem so dali darila ali stvar, ki jo je imel rad. Po pogrebu so pred vhodna vrata vrgli na križ dve palici, slami ali česen, da pokojna duša ne bi mogla v hišo. Tri tedne je obstajala nevarnost, da se pokojni vrne, zato niso spali doma, podnevi pa so poskrbeli, da niso ostali sami v hiši. Ponekod so sežgali pokojnikovo obleko, da bi preprečili vrnitev, zapirali so vrata in okna ter nanje polagali sveče ali svetilke.[64]

Romi so verjeli v vračanje mrtvih; en teden po pokopu so videvali sorodnike. Mati je eno leto hodila domov previjat, umivat in hranit svojega otroka; po tem času ni imela več te moči.[65] Na pokopališče so nosili doma izdelane vence in tam molili do polnoči.[66]

Ljudsko verovanje

Strah pred urokom je bil na podeželju velik. Ljudje so se bali hudih bolezni in verjeli, da s čaranjem povzročijo bolezen.[67] Zagovarjanje, štetje urokov je prakticiralo tudi večinsko prebivalstvo; v Prekmurju se je še posebej dolgo ohranilo verovanje v uročene otroke in njihovo zdravljenje.

Leta 1937 je ženska v eni izmed vasi v nižinskem delu Prekmurja rodila deklico, ki je bila po telesu močno porasla s kocinami. *Madžarska ciganica*, ki je prišla mimo, je materi rekla, naj korito, v katerem je mešala krušno testo, trikrat porine v krušno peč. In deklici so odpadle kocine s telesa.[68]

Še na začetku 21. stoletja so Rominje verjele v uročene otroke in so bolezen znale ozdraviti. Ženska, ki je zagovarjala uroke, je v posodo z vodo metala vroče koščke oglja. Če se je kateri potopil, je pomenilo, da je otrok uročen; večji kos je pomenil, da je otroka uročila odrasla oseba. Nad posodo z vodo so položili dve žlici v obliki križa. Z vodo so umili otroka in mu nekaj kapljic kanili v usta. Vmes so zmolili očenaš in zdravamarijo. Umitega otroka so ovili v toplo odejo, da je zaspal. Če ni ozdravel, so zagovor ponovili.[69] »*Babura je brala iz kavnih usedlin, z dlani, tolmačila in brala iz čarovniških kart tarot, vračila ljudi in še posebej živali. Skratka, na veliko je norila ljudi, a se ti niso upali prerekati z njo ali jo celo spoditi. Če ji niso hoteli iti na roko, jim je grozila, da jih bo uročila, jim ukradla duše, ali bog ne daj, kar je bila tedaj za ubogega kmeta najhujša možna kazen in tragedija, da bi jim uročila živali, jih naredila neplodne ali da breje ne bi mogle kotiti in bi v hudi agoniji nepopisne bolečine poginile. V tistih zelo revnih časih ni bilo redko, da je kakšna*

60 Jerič, *Moji spomini*, str. 170–171.
61 Pšajd, Čez ta prag, str. 77, 84, 89, 91, 98, 100–103.
62 Pšajd, *Čez ta prag*, str. 127, 135–136.
63 Pšajd, *Čez ta prag*, str. 143, 149, 151–152.
64 Pšajd, *Čez ta prag*, str. 179–180, 182–183.
65 Pšajd, *Čez ta prag*, str. 222–223.
66 Pšajd, *Čez ta prag*, str. 189–190.
67 Zadravec, *Zdravstvena kultura*, str. 165.
68 Neimenovana, avdioposnetek št. D445.
69 Neimenovana, avdioposnetka št. D227, D445.

domača žival poginila iz različnih vzrokov, zaradi nezadostnih količin hrane, higiene, okužb, infekcij in bolezni. Kar je šlo na roko grozeči čarovnici.«[70]

Prisotno je bilo verovanje v coprnice: »*Tega je bilo veliko. Ti povem, bil sem pojbič. Ženska, ki je rada pila in znala žvižgati s prsti, me je enkrat vzela s seboj, da sva šla prosit po hišah. Če je s seboj imela otroka, so ji več dali. Zdaj pa me dobro poslušaj. Ženska se je napila in me domov peljala čez potoke, nisva šla po cesti. Čez potoke, razumeš. Naenkrat sem slišal, kako nekaj s cunjami udarja po vodi. Marijo, kaj je to? Sem ji rekel: 'Pa kaj je to?' Ona pa: 'Pusti to, to so ...' Ko pridemo domov, sedaj me pa poslušaj. Na hrbtu v culi sva nesla, kar sva pri hišah naprosila, vsega vraga. Ona je komaj nesla, jaz sem pa tudi imel privezano malho, mi smo temu rekli putnik. Ko prideva domov, se je okrog naju zbralo več otrok, ona pa pijana. Najmlajšim je prinesla hrano, da bodo jedli: 'Odprite culo, notri je veliko krofov.' Pa niso bili krofi, bil je konjski drek! To se spomnim kot bi bilo danes, ženska je pobirala drek! Govorili so, da so ji to naredile, v malho zavezale cumprnice. Po tistem, ko sem bil že večji deček, sem od drugih slišal, da je bila tudi ona cumprnica.*«[71]

Prehrana

V preteklosti je bila romska prehrana in sestavine zanjo podobne prehrani ostalega podeželskega prekmurskega prebivalstva (jedi iz krompirja, fižola, repe in zelja). Pri prosjačenju so Romi dobivali jedi, ki jih je imelo kmečko prebivalstvo: kruh, mleko, moko, jajca, slabše kose mesa, mast, pogače, krompir, fižol, ocvirke, zelje, jabolka, mleko in kose pogače. Na Pušči so, ko hrana še ni bila tako zelo dostopna v trgovskih centrih in tako poceni, družine vsak dan jedle jedi iz krompirja, zelja, repe in fižola: »*To ka smo meli. Mama, sirota bila, ka nan je prinesla, tisto smo jedli. Hodila je po hišah delat in fehtat.*«[72]

Pri prehranjevanju je imelo pomembno vlogo pridobivanje posameznih delov svinje (drobovine) ob kolinah kmetov: svinjska glava, debelo črevo, noge, želodec, pljuča in koža. Gre za tiste dele, ki jih kmetje niso uživali. Pogosto so jedli testenine v kombinaciji s krompirjem, zeljem in fižolom. Mleko in mlečne izdelke so na Pušči kupovali. Posamezne družine so gojile prašiče, v naselju je bilo precej kokoši in rac zaradi mesa in jajc. Pripravljali so si jedi iz buč in koruze, ki so jih naskrivaj pobrali bližnjim kmetom z njiv. Pogosta hrana je bila jed iz svinjske kože, pripravljena s krompirjem.[73]

Za pusta so nekatere gospodinje na Pušči spekle krofe ali flancate. Romi so se postili pred veliko nočjo. Takrat so zaužili jedi iz fižola, praženec in ajdove žgance. Za veliko noč so nekateri jedli pogače z različnim nadevom. Jedli so, kar je bilo na razpolago: »*Kak smo meli, inda je nej bilo tak kak zdaj. Zdaj mate dnevno, v ponedeljek in torek boljše kot smo imeli mi v nedeljo. Inda je nej bilo tak na razpolago. Zaj dobro živijo; što dela pa se skrbi, dobro živi.*«[74]

Za božič je skoraj vsaka družina poskrbela za to, da je bilo na mizi meso. Na novega leta dan niso jedli kokošjega mesa, *ker kokouš kraj fse mlati.* Ob porokah so postregli s kokošjo juho z domačimi rezanci, piščančjim paprikašem, cigansko pečenko, rižem, krompirjevimi žganci, zeleno solato in *retašem*. Ob koncu so popili kavo, na mizi je bila ves čas makova potica.[75]

Raziskave o prehranski dediščini kažejo, da v Prekmurju ni velikih razlik v sestavinah različnih jedi, ampak v poimenovanju posameznih jedi.[76] Tudi recepti, zbrani v knjižici *Romska prehranska dediščina*,[77] odražajo prepletanje romske z neromsko dediščino; pri izbranih receptih namreč ni romskega poimenovanja – ker je prevzeto od večinskega prekmurskega prebivalstva. Istovetnost tukajšnjega podeželskega prostora s prevzemanjem posameznih elementov prehranske dediščine nakazuje avtoričin uvodnik v omenjeni knjižici: »*Osebno sem želela, da se evidentira oziroma je zapisano, kako so se prehranjevali naši predniki.*«[78]

Da so romske gospodinje prevzemale recepte od neromskih (meščanskih) gospodinj, potrdi naslednji zapis: »*Omeniti moram svojo babico Nežo, ki je na Puščo prinesla marmorni kolač. Naučila se ga je peči pri gospe Loli iz Murske Sobote, kjer je gospodinjila. Svoje znanje je prenesla na svojih šest hčera. Spomnim se praznikov, ko so prihajali sosedje in jo prosili, da jim je spekla to pecivo.*«[79]

Kljub temu menim, da predstavljeni recepti zaradi tega niso nič manj romski,[80] s poudarkom, da gre za oseben izbor, prakticiranje in pogled na lastno prehransko dediščino avtorice, ki je Rominja.

70 Baranja Livijen, *Zadimljeni spomini*, str. 49–50.
71 Neimenovani, avdioposnetek št. D227.
72 Neimenovana, avdioposnetek št. D419.
73 Več o tem glej: Horvat, *Romska*.
74 Neimenovana, avdioposnetek št. D419.
75 Takšen jedilnik je bil na voljo okrog leta 1979 na poroki Marije Cener iz Kamenc, ki se je priselila na Puščo (Horvat, Pušča/Murska Sobota).
76 Ne samo pri romskem in neromskem prebivalstvu, tudi v različnih krajinskih enotah Pomurja. To pomeni, da ima ista jed v Prekmurju različna imena.
77 Horvat, *Romska*.
78 Horvat, *Romska*, str. 3.
79 Horvat, *Romska*, str. 3.
80 Naj ob tem ironično pripomnim: čigav je marmorni kolač, *paverski* že ne.

Zaposlovanje

Dokumenti pričajo o organiziranem sezonskem delu Romov iz skorajda vseh romskih naselij. V večjih skupinah so odhajali delat na velika posestva v Vojvodino (Bačka, Banat), Slavonijo in Baranjo (hrvaški in madžarski del).[81] Velikokrat so domov namesto denarja za plačilo prinašali vreče zrnja. Med drugo svetovno vojno je Rominja iz Vadarcev s taščo odšla *na marof*, posest na Madžarskem, kjer so okopavali na njivi. Tam so delali v težkih pogojih, vendar so jedli meso dvakrat tedensko. Delali so dvanajst ur dnevno, v času žetve od zore do mraka. Živeli so v nenehnem strahu pred bombardiranjem, zato so se skrivali po kanalih. Leta 1945 niso odšli na delo. Za plačilo so domov vsako sezono z vlakom pripeljali petdeset vreč zrnja. Na šalovski postaji so jim jih pomagali zvoziti kmetje. Obilne količine zrnja so delili sosedom. Resda so imeli moko, vendar je bilo življenje težko. V letih 1946–1962 je od aprila do jeseni zgoraj omenjena Rominja skupaj z mamo sezonsko hodila delat v Baranjo in Bačko. Na njivi je delala noseča, domov je šla rodit. Na nekaterih posestvih sta bila hrana in plačilo zelo slaba. Eno leto je ostala brez plačila, ker je delovodja pobegnil z denarjem. Spali so v barakah, tudi v hlevih. Stanovanje v Subotici so delavci morali plačati, so si pa tam sami kuhali. Sezonsko so Rominje hodile delat tudi z možmi.[82] Za kuštanovske Rome je bilo leta 1956 zapisano: »*Stalno zaposlen ni noben cigan. Na sezonska dela gredo Cigani vedno na razna državna posestva v Bačko ali Baranjo, kar je pa sicer brez uspeha, ker si nikdar nič ne prihranijo. /.../*[83] *Kar pa na sezonskem delu zaslužijo, pa največkrat tudi že tam zapravijo. Domov prinesejo le toliko, da imajo za cigarete, niti se ne oblečejo*.«[84]

S sezonskim delom je bil povezan trahom. Bolezen oči je vodila v slepoto in se širila v higiensko slabo razvitih okoljih. Zaradi nalezljivosti je med ukrepe preprečevanja sodilo sistemsko zdravniško pregledovanje očesne veznice pri vseh sezonskih delavcih. Zdravljenje trahoma se je v Prekmurju začelo leta 1927. Trahom je bil prisoten skoraj v vseh prekmurskih vaseh – zdravstveno osebje je skrbelo, da so bili pregledani vsi prebivalci. Zdravljenje je potekalo v ambulantah, velik pomen so imeli obiski patronažnih sester na terenu, ki so na svojem območju dvakrat letno obiskale s trahomom okužene družine.[85] Glede na slabe in pomanjkljive higienske razmere sezoncev s podeželja predvidevamo, da so bili med obolelimi in pregledanimi tudi Romi, čeprav to eksplicitno ni nikjer zapisano. V šestdesetih letih 20. stoletja so Romi skupaj z drugimi Prekmurci, stanujočimi blizu meje, začeli hoditi na sezonsko delo v Avstrijo. Ženske so otroke puščale doma pri starših ali drugih sorodnikih. Ker pa so nekateri delodajalci z njimi imeli težave (neredno prihajanje na delo, slaba delovna disciplina), so nekateri začeli spreminjati romske priimke.[86]

Nekatere ženske s Pušče so med svetovnima vojnama hodile pospravljat k posameznim murskosoboškim družinam, kjer so se naučile kuhanja.[87]

Predvsem Rominje so se že v tridesetih letih 20. stoletja »bavile s poljskim delom«, z vsakodnevnim delom pri sosednjih ali bližnjih prekmurskih kmetih. Na dnino so hodili ob večjih poljskih delih. Za plačilo so dobili hrano, ki so jo odnesli domov, ali kos obleke.[88] Murskosoboška romska – tako kot ostala – revna dekleta so kot najstnice opravljala dnino pri okoliških kmetih.[89] Leta 1956 je za kuštanovske Rome zapisano: »*Okolica cigane slabo ocenjuje in to zaradi tega, ker nočejo delati. Če pa že slučajno delajo v letnem času* [poleti] *pri kakšnem kmetu dva ali tri dni, ga četrti dan ni več na delo. Kar je pa tudi razumljivo, ker ga kmet ne more dobro plačati, pač pa mu da v naturalijah*.«[90]

Istega leta je zapisano, da so možje iz Zenkovcev odšli na sezonsko delo v Bačko in Kočevje, doma so ostale matere z (nezakonskimi) otroki, ki so odhajale h kmetom delat za hrano in oblačila.[91]

Družina iz Sotine je imela izkušnjo s sezonskim delom in dnino. Za celodnevno plačilo so dobili kos obleke ali hrano. Nekatere kmetice so dale materam za domov hrano za otroke, druge ne: »*Ja veste kako je bilo prej; so šli na marof delat. Skupaj so stanovali moški, ženske, pa so se skupaj parili – kot se še sedaj dogaja. No, pa je moj oče prvo leto še prišel domov, drugo leto pa več ne. Ostal je na marofu in si tam ustvaril družino. Jaz se zanj nisem zanimala. Mati je dalje hodila na marofe, nas pa puščala doma pri sorodnikih v vasi. Dečki, moj brat je šel služit za hlapca med pavre* [kmete] *v bližnjo vas. Deklice, stare sedem let smo občasno pomagale materam okopavati. Za plačilo smo dobili kose obleke; Marija sveta, denarja tisti čas ni bilo! Moji materi so radi dali*

81 SI PiŠK/0001, Sresko načelstvo Murska Sobota, TE15, ovoj 15/2; SI PAM/0438, OLO MS, TE 873, št. 01/4322/56.
82 Baranja, Serdica/Vadarci.
83 Z mizernim plačilom tudi Prekmurci niso mogli veliko prihraniti (!).
84 SI PAM/0438, OLO MS, TE 873, št. 01/4322/56.
85 Zupanič Slavec, *Razvoj javnega zdravstva*, str. 87–89.
86 Šarkezi, Sotina; Baranja, Serdica/Vadarci. Povzeto po Veri Flisar, Horvat - Muc, *Pušča,* str. 105.
87 Ifkovič, Pušča.
88 SI PIŠK/0001, Sresko načelstvo Murska Sobota, Romi, TE/15, ovoj 15/2, *Sresko načelstvo Murska Sobota* 1920–1940.
89 Sušnik, *Prekmurski profili*, str. 55.
90 SI PAM/0438, OLO MS, TE 873, št. 01/4322/56.
91 SI PAM/0438, OLO MS, TE 873, št. 01/4322/56.

za domov tudi kruh, ker se jim je smilila, saj je ostala brez moža in z otroki. Delali smo ves dan, ko so šli kmetje v hlev, smo mi končali z delom na njivi. Največ smo mi Romi in pavri [Neromi] *skupaj hodili delat v Avstrijo za denar*.«[92]

V sedemdesetih letih 20. stoletja je službo dobil vsak, ki jo je hotel. Zaradi industrializacije se je povečala potreba po delovni sili, zato je bilo delovnih mest dovolj za vse.[93] V osemdesetih letih 20. stoletja je več murskosoboških podjetij zaposlovalo Rome, več kot sedemnajst Mura, vodna gospodarska enota Mura in Mesna industrija Murska Sobota, kjer so jim pomagali tudi s stanovanjskimi krediti.[94]

Stereotip o »lenih ciganih« težko vzdrži, če vemo, da je romsko, tako kot revno podeželsko prekmursko prebivalstvo med svetovnima vojnama in še kasneje hodilo na dnino h kmetom in na sezonska dela – oboje je bilo slabo plačano. Po drugi strani pa se posameznim romskim družinam bolj splača živeti od socialne pomoči kot od slabše plačanih služb.[95]

ZAKLJUČEK

Pod pojmom »romska kultura« večinoma razumemo izdajanje pisne produkcije o in v romskem jeziku, folklorno (plesi, oblačilni videz, glasba) ustvarjanje oziroma poustvarjanje v kulturnih društvih, nastajanje »romskih muzejev«, romske glasbene skupine in skupine, ki ustvarjajo romsko melodiko, romsko socialno problematiko in cigansko pečenko. Za romski način življenja veljajo »romološki« pogledi iz sedemdesetih let 20. stoletja. Težko je preseči ponavljanje o »posebni« romski kulturi v pomenu etnološke dediščine. Že majhen delež[96] romskih pripovedovalcev, s katerimi sem se pogovarjala v njihovem domačem okolju, pokaže, da romska kultura in dediščina že najmanj pol stoletja nista »izolirani« in pravljično povezani z nomadstvom, ampak sta »modus vivendi«, del tukajšnjega, prekmurskega prostora. Romi so iz okolja, v katero so se naselili, črpali posamezne elemente in oblikovali kulturo[97] z bolj ali manj lastno vsebino in prakticiranjem. To se izrazito pokaže v šegah, pa ne v smislu »odrekanja kreativnosti romski kulturi«.[98] Poudariti je treba, da je zaradi umanjkanja »folkloristično navdahnjene«[99] vsebine takšna kultura še vedno romska.

V Prekmurju je znana krilatica *tak ti ide kak ciganski deci bejli krüj,* kar pomeni, da ti gre dobro, na primer dobro opravljeno delo ali v življenju. Izhaja iz tega, da so ciganski otroci redko jedli beli kruh in so bili ob njegovem zaužitju toliko bolj zadovoljni. Glede na podobne okoliščine romskega in revnega neromskega prebivalstva, kjer je bil večini otrok redko na razpolago beli kruh, je krilatica na mestu: revščina je znosnejša, če veš, da nisi edini, pa čeprav večinski, lačen in siromašen.

Ob analizi nekaterih sestavin materialne in nematerialne kulture ugotavljam, da je način življenja med romskim in slovenskim prebivalstvom podoben: da Romi/Cigani niso tako zelo posebni, kot je splošno sprejeto, in da je tukajšnje podeželsko prebivalstvo živelo *»cigansko-paverski«* način življenja, v smislu ekonomsko-socialnega položaja. »Ciganski« svet je tako »naš« svet[100] in nasprotno.

IZJAVA O DOSTOPNOSTI PODATKOV
Podatki, na katerih temelji ta članek, so na voljo v članku oz. dosegljivi prek citirane bibliografije.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

PMMS – Pomurski muzej Murska Sobota
Letno poročilo za 1924. Vabilo na XXX. Redni občni zbor Skupne Obrtne zadruge za okraj Murska Sobota marca 1925
Letno poročilo za 1927. Skupna Obrtna zadruga za okraj Murska Sobota
Letno poročilo za 1930. Skupna Obrtna zadruga za okraj Murska Sobota

SI PAM – Pokrajinski muzej Maribor
PAM/0438 – OLO Murska Sobota, TE 873, št. 01/4322/56, *Podatki o ciganih*
Glavna knjiga obrtnih članov od 1923 do 1932 Murska Sobota

SI PiŠK/0001 – Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota
Sresko načelstvo Murska Sobota, *Romi*, 1920–1940, 1925–1926

92 Šarkezi, Sotina.
93 Janko Spreizer, *Vedel sem*, str. 216.
94 Horvat - Muc, *Pušča,* str. 33–35, 38.
95 IPES, Jože Horvat – Muc: O Romih – pomembni mejniki, https://ipes-si.org/nova-kolumna-ki-jo-je-v-sklopu-projekta-naprej-zapisal-mag-jozek-horvat-muc/ (25. 6. 2026).
96 Z zavedanjem, da gre za premajhen delež, iz katerega bi lahko posploševali. Pogovarjala sem se s petnajstimi Rominjami in Romi.
97 Janko Spreizer, *Vedel sem*, str. 92.
98 Janko Spreizer, *Vedel sem*, str. 223.
99 Janko Spreizer, *Vedel sem*, str. 225.
100 Janko Spreizer, *Vedel sem*, str. 85.

USTNI VIRI[101]

Marija Baranja, rojena leta 1930, Serdica/Vadarci.[102]
Irma Cener, rojena leta 1930, Dolič.
Evgen Cener, rojen leta 1951, Kuštanovci/Dolič.
Zlatica Cener, rojena leta 1962, Dolič.
Branko Horvat, rojen leta 1956, Vadarci.
Elizabeta Horvat, rojena leta 1946, Odranci/Rakičan.
Emil Horvat, rojen leta 1955, Serdica/Kuzma.
Irena Horvat, rojena leta 1952, Kuštanovci/Dolina.
Sonja Horvat, rojena leta 1957, Pušča/Murska Sobota.
Etelka Ifkovič, rojena leta 1936, Pušča.
Biserka Kokaš, rojena leta 1961, Pušča.
Jožica Kokaš, rojena leta 1965, Pušča.
Ludvik Levačič, rojen leta 1952, Kamenci.
Štefan Pozvek, rojen leta 1954, Zenkovci.
Monika Sandrelli Horvat, rojena leta 1972, Pušča/Murska Sobota.
Marta Sever, rojena leta 1948, Šalamenci.
Jožef Šarkezi, rojen leta 1940, Sotina.
Regina Šarkezi, rojena leta 1948, Sotina/Serdica.
Jože Valenčič, rojen v prvi polovici 20. stoletja, Pušča.
Zora Vrečič, rojena leta 1946, Murska Sobota.

LITERATURA

Baranja Livijen, Jožef: *Zadimljeni spomini: iz življenja Romov*. Murska Sobota: Podjetje za promocijo kulture Franc-Franc, 2008.

Baranja, Marcel: *Tvoj ciganski obraz bledi*. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo RS, 2024.

Brumen, Borut: Vsakdanja kultura Prekmurja in slovenskega Porabja v etnoloških topografijah. *Zbornik soboškega muzeja* 2, 1992, str. 43–53.

Dimec Žerdin, Cilka: *Stara hiža*. Rodmošci: samozaložba, 1997.

Glogovič, Stanka: *Slovenci o Romih: stereotipi in predsodki o Romih/Ciganih v drugi polovici 19. stoletja in v začetku 20. stoletja*. Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, 2002.

Gönczi, Ferenc: *Slovenci v županiji Zala*. Kaposvár, 1914 (prevedena elektronska izdaja izvirnika *A zalamegyei vendek* dostopna na: https://www.calameo.com/read/002974134de1a15c4dbb5).

Horvat - Muc, Jožek: *Pušča: največje romsko naselje v Sloveniji.* Murska Sobota: Romani Union in Zveza Romov Slovenije, 2020.

Horvat - Muc, Jožek: *Romski muzikanti v Prekmurju*. Murska Sobota: Inštitut za romološke študije, izobraževanje in kulturo, 2025.

Horvat, Sonja: *Romska prehranska dediščina*. Murska Sobota: KTD Pušča in Ministrstvo RS za kulturo, 2024.

Janko Spreizer, Alenka: *Vedel sem, da sem Cigan – rodil sem se kot Rom: znanstveni rasizem v raziskovanju Romov*. Ljubljana: ISH – Fakulteta za podiplomski humanistični študij, 2002.

Jerič, Ivan: *Moji spomini*. Beltinci: Občina, 2019.

Jezernik, Božidar: »*Zakaj pri nas žive Cigani in ne Romi*«. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, 2006.

Josipovič, Damir: Romi in Prekmurje: spremembe v etno-demografski strukturi po letu 1991. *Pomurje: trajnostni regionalni razvoj ob reki Muri, Zbornik 20* (ur. Tatjana Kikec). Ljubljana: Zveza geografov Slovenije, Društvo geografov Pomurja, 2009, str. 227–238.

Klopčič, Vera: Zgodovinski viri o Romih v Sloveniji. *Razprave in gradivo*, št. 48–49, 2006, str. 38–49.

Korpič - Horvat, Etelka: *Zaposlovanje in deagrarizacija pomurskega prebivalstva*. Murska Sobota: Pomurska založba, 1992.

Košič, Jožef: *Življenje Slovencev med Muro in Rabo: izbor del*. Budimpešta: [s. n.], 1992.

Krenn, Mark: *Julij Gyula Schönauer: šalovski fotograf*. Murska Sobota: Pomurski muzej Murska Sobota, 2014.

Mlekuž, Jernej: *Bratstvo in slivovka*. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije, 2026. DOI: https://doi.org/10.3986/9789610511205

Pšajd, Jelka: *Čez ta prag me bodo nesli, ko zatisnil bom oči: smrtne šege in pogrebne prakse Pomurja in Porabja*. Murska Sobota: Pomurski muzej Murska Sobota, 2017.

Pšajd, Jelka: *Lačni nismo bili, bilo pa je siromaštvo: prehranska dediščina Pomurja in Porabja*. Murska Sobota: Pomurski muzej Murska Sobota, 2022.

Pšajd, Jelka: Misliti borovo gostüvanje. *Vleka ploha in poroka z borom: pustni šegi v Sloveniji, Avstriji in na Madžarskem* (ur. Marija Kozar-Mukič, Mojca Ravnik, Nena Židov). Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 2022, str. 31–45.

Stangl, Andreas: »Moja babica sploh ni vedela, da govori slovensko«. *VII. Das Magazin der Sloweninnen und Slowenen in der Steiermark/Revija Slovenk in Slovencev na avstrijskem Štajerskem* (ur. Susanne Weitlaner, David Kranzelbinder). Laafeld/Potrna: Artikel VII-Kulturverein für Steiermark – Pavelhaus/Kulturno društvo Člen 7 za avstrijsko Štajersko – Pavlova hiša, 2023/2024, str. 58–59.

Sušnik, Fran: *Prekmurski profili*. Maribor: Slovenska straža, podružnica, 1929.

Šiftar, Vanek: *Cigani*. Murska Sobota: Pomurska založba, 1970.

Štepec Dobernik, Dušan in Terčelj Otorepec, Mojca: Imam dediščino, torej sem. *»Zakaj pri nas žive Cigani in ne Romi«* (ur. Božidar Jezernik). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, 2006, str. 216–217.

101 Avdioposnetke št. D222, D226, D227, D228, D323, D417, D419 in D445 hrani Pomurski muzej Murska Sobota, Etnološki oddelek.

102 Prvi zapis pomeni rojstni kraj, drugi kraj prebivanja.

Štrukelj, Pavla: Obrt in drugi viri za preživljanje pri Ciganih v Sloveniji. *Slovenski etnograf* 21/22, 1968–1969, str. 73–100.

Štrukelj, Pavla: *Romi na Slovenskem*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1980.

Zadravec, Jože: *Moja vas v 30. letih: socialno-medicinska podoba nekaterih prekmurskih vasi*. Murska Sobota: Podjetje za informiranje Murska Sobota, 1996.

Zadravec, Jože: *Zdravstvena kultura Romov v Prekmurju*. Murska Sobota: Pomurska založba, 1989.

Zupanič Slavec, Zvonka: *Razvoj javnega zdravstva na Slovenskem med prvo in drugo svetovno vojno. Dr. Ivo Pirc (1891–1967) – utemeljitelj javnega zdravstva na Slovenskem*. Ljubljana: Inštitut za varovanje zdravja RS, 2005.

SPLETNE STRANI

IPES

Jože Horvat – Muc: O Romih – pomembni mejniki: https://ipes-si.org/nova-kolumna-ki-jo-je-v-sklopu-projekta-naprej-zapisal-mag-jozek-horvat-muc/

Svet24

Intervju: Marcel Baranja v pesmih ni hotel biti pogumen, ampak iskren: https://svet24.si/lokalno/pomurje/novice/intervju-marcel-baranja-v-pesmih-ni-hotel-biti-pogumen-ampak-iskren-1832589

Kavč #27, Andrej Bakreni večino idej dobi v službi in s humorjem razbija stereotipe: https://svet24.si/novice/kavc-andrej-bakreni-romski-komik-standup-humor-1793086

SUMMARY

Romani Culture in Prekmurje or Gypsy Faces are Fading

Deliberately avoiding the stereotypes of a 'genuine Gypsy culture', the author presents Romani culture in Prekmurje, with a focus on rural areas and the last eighty years with a glimpse into the interwar period. As it turns out, the Romani and Slovenian populations have more in common than is generally thought. The ethnological Romani heritage in Prekmurje has been fading over the last fifty years for the following reasons: assimilation, a lack of interest among the older Romani population; a widespread belief among younger Roma that their culture is practically no different from the rest; researchers from the dominant population fail to study the subject thoroughly or approach it in a methodical manner. In addition, safeguarding 'Gypsy' culture signifies promoting and preserving the heritage of Slovenian 'Romology' studies, which is alluring and romanticized but not realistic. It makes little mention of (younger) Roma as the authors of contemporary poetry and literature, which is part of Romani culture. The momentary 'Romani-ness' still poses a series of challenges and alerts to the need for further ethnological-anthropological research in a dialogue between Romani and non-Romani experts. The shared Pannonian rural environment, combined with economic deficit as well as concerns and ways to ensure daily survival lay bare the cultural elements characteristic of the Romani and non-Romani populations of Prekmurje. Their coexistence in the same area is reflected in calendar and annual customs (processions/carolling, pine wedding, Easter, pilgrimage, All Saints), life-cycle rituals (death customs and burial practices), folklore (spells, belief in witchcraft), diet, and employment. A more precise overview of the cultural elements leads to the realization that Roma/Gypsies are not so special as some would like to believe.